

Сидор Ірина Петрівна

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
ЗУНУ, м. Тернопіль

Осадчук Тетяна Василівна

студентка гр. ФФзм-21, ННІНОТ, ЗУНУ, м. Тернопіль

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ В УКРАЇНІ

Бюджетна політика входить до складу економічної і фінансової політики держави та виступає вагомим інструментом сприяння соціально-економічного розвитку держави. В основу формування бюджетної політики покладено стратегію соціально-економічного розвитку країни згідно завдань, які стоять перед суспільством.

Зміст державної політики в соціальній сфері доцільно розглядати як складову фінансової політики держави щодо забезпечення соціальної функції держави. Ефективна бюджетна політика базується на науково обґрунтованих підходах та узгоджена з бюджетною доктриною держави, стратегією соціально-економічного розвитку. На практиці забезпеченню ефективності бюджетної політики сприяє відповідний механізм з використання методів, інструментів та важелів.

До складу методів механізму бюджетної політики у соціальній сфері відносять: бюджетне планування і прогнозування, оперативне управління, бюджетний контроль і бюджетна звітність. До складу важелів доцільно віднести видатки, бюджетні асигнування, дотації, субсидії і субвенції. Відповідно формами даного механізму реалізації бюджетної політики є постатейне фінансування, фінансування за програмно-цільовим методом, бюджетні інвестиції (тобто кошти бюджету розвитку). Інструментами виступають: норми і нормативи, коригуючі коефіцієнти, державні соціальні стандарти, державні соціальні гарантії. Бюджетна політика у соціальній сфері держави здійснюється за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів.

Бюджетне фінансування соціальної сфери здійснюється як за рахунок коштів державного, так і місцевих бюджетів. Співвідношення частки державного і місцевих бюджетів у фінансуванні соціальної сфери вказує на домінуюче становище у 2018-2019 роках видатків місцевих бюджетів, частка яких становила більше 65%. А у 2020-2021 роках ситуація істотним чином змінилася на користь видатків державного бюджету. Зокрема, у 2021 році частка видатків соціального спрямування, фінансування яких забезпечив державний бюджет становила 63,6%.

Причиною такої ситуації стала зміна механізму надання у 2020 році пільг та житлових субсидій населенню, тобто їх фінансування здійснювалося із державного бюджету без передавання делегованих повноважень на низовий рівень, а також за рахунок зміни механізму фінансування сфери охорони здоров'я. Зокрема, у 2020 році було створено Фонд боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, відтак фінансування програм медичного обслуговування

населення здійснювалося за рахунок цього Фонду, який було включено до складу державного бюджету [2].

Серед бюджетних видатків соціального призначення видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення майже на 93% фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, що у 2021 р. становило 339,3 млрд грн. З даної суми 92% видатків займали видатки на соціальний захист пенсіонерів.

Щодо видатків на охорону здоров'я, то в останні два роки вони фінансуються здебільшого за рахунок коштів державного бюджету також. Так, питома вага видатків державного бюджету на охорону здоров'я у 2021 році становила 83,9% або 171 млрд грн. Такі видатки соціального спрямування як освіта, духовний і фізичний розвиток більше як на 60% забезпечуються за рахунок коштів місцевих бюджетів. Так, серед видатків на соціальну сферу, які фінансуються з місцевих бюджетів, більше як 73% припадає на освіту, а саме загальну середню освіту та дошкільну. Загальний обсяг фінансування освіти за рахунок коштів місцевих бюджетів становив 249,1 млрд грн у 2021 р. Водночас, серед видатків державного бюджету на освітню галузь припадає близько 27% (63,8 млрд грн у 2021 р.). Серед видатків на освіту за рахунок коштів державного бюджету більше 82% становить фінансування вищої освіти [1].

Бюджетними інвестиціями соціального спрямування є видатки з державного та місцевих бюджетів, які спрямовуються на фінансування державних цільових програм соціального розвитку держави загалом, окремих регіонів, галузей та сфер соціального призначення. Державні цільові програми, джерелами фінансування яких є кошти державного і місцевих бюджетів, іменуються бюджетними програмами і реалізуються вони за допомогою програмно-цільового методу бюджетування. Відтак, зважаючи на обмеженість бюджетних інвестицій необхідно, першочергово визначити пріоритетні напрями реалізації програм і заходів інвестиційної політики, провести інвентаризацію діючих на сьогодні бюджетних програм та проектів, оцінити їх економічний та соціальний ефект на перспективу, в контексті визначення реального потенціалу та ефективності реалізації бюджетних інвестицій.

У нашій державі щорічно більше 20% видатків державного бюджету спрямовується на фінансування програми «Соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні», однак діюча система соціального захисту, і насамперед надання пільг та субсидій, не забезпечують належного рівня підтримки найбільш незахищених груп населення, незважаючи на стрімке зростання частки видатків бюджету на ці потреби. Постійна нестача фінансового забезпечення програм із соціального захисту і соціального забезпечення населення пояснюється, передусім, тим, що діюча система пільг є необґрунтованою і потребує перегляду, адже не захищає від бідності. Відсутність необхідного обсягу фінансування та вади методології розробки і обґрунтування показників ефективності є ще однією причиною невиконання державних цільових програм соціальної підтримки населення. Відтак, діючі програми та реальний порядок їх фінансового забезпечення не виконують в повній мірі функцій раціонального підвищення ефективності державних видатків.

Аналіз та оцінка показників бюджетного забезпечення соціальної сфери та порівняння їх в динаміці засвідчили збільшення навантаження на державні соціальні видатки. При цьому бюджетне фінансування соціальної сфери має переважно споживацький характер і характеризується зростанням обсягів бюджетних правопорушень та неефективного використання коштів.

Визначаючи пріоритети у сфері забезпечення соціальних видатків слід відмітити першочергову необхідність ґрунтовного реформування державної політики при наданні соціально-культурних послуг з урахуванням можливостей удосконалення системи їх бюджетного фінансування. При цьому необхідно наростити обсяги фінансових ресурсів, спрямованих на фінансування соціально-культурних послуг, та підвищити ефективність їх використання шляхом запровадження нових методів перерозподілу бюджетних ресурсів. На нашу думку, доцільно:

1) провести комплексний аналіз результатів підвищення розміру та обсягів соціальних виплат, їх обґрунтування з позиції впливу на реальні демографічні і економічні передумови. Зменшення обсягу видатків бюджетів різних рівнів галузі соціальної сфери, які найбільше впливають на розвиток людського капіталу, можуть обумовити загальне зниження рівня соціальних стандартів в країні;

2) переформатувати механізм реалізації соціальної політики держави та сприяти її переходу від політики простого нарощування обсягів видатків соціального спрямування до конструктивних реформ в соціальній сфері, які передбачають перенесення акцентів з процедури постійної підтримки нужденного населення до створення передумов забезпечення зайнятості населення та гідних умов праці. Зазначене сприятиме підвищенню рівня життя громадян та сприятиме скороченню їх майнового розшарування та формування значного прошарку середнього класу;

3) акцентувати увагу та діяльність з управління бюджетними ресурсами (їх формування і використання) на управління, зосереджене на кінцеві результатами через підвищення відповідальності і самостійності учасників бюджетного процесу, а також головних розпорядників бюджетних ресурсів. У зв'язку з цим актуальними є завдання щодо удосконалення програмно-цільових методів бюджетного планування і прогнозування, адже цілі та очікувані результати цільових програм сформульовано без визначення критеріїв і індикаторів їх оцінки, відсутні чіткі процедури фінансування проектів і програм, недосконалим є механізм відповідальності за реалізацію бюджетної програми відповідними особами [3];

4) вбачаємо необхідним законодавче закріплення у бюджетному законодавстві соціальних індикаторів, найважливішими з яких є: вартість споживчого кошика; допустимі рівні бідності та безробіття населення; мінімального розміру заробітної плати, пенсій, допомог, який би був економічно обґрунтованим та відповідав реаліям часу; перелік основних суспільних послуг для населення, які надаються державними і місцевими органами влади на безоплатній основі; базові стандарти, норми забезпечення надання соціальних послуг та ін.

5) реформування діючої системи соціального захисту населення, що передбачає впорядкування переліку пільг, обліку пільгових категорій громадян, які мають право отримувати пільги, забезпечення адресності надання державної соціальної допомоги.

Соціальні видатки держави мають розглядатися державою не як видатки, спрямовані на «утримання» соціальної сфери або вразливих верств населення (видатки проїдання), а як інвестиції в розвиток людського капіталу, які матимуть реальний соціально-економічний ефект в перспективі. Державні соціальні видатки повинні спрямовуватися на посилення соціальної орієнтації економіки країни, зокрема щодо: справедливого розподілу суспільних благ, стимулювання зростання економіки країни, забезпечення гідного рівня життя населення, забезпечення гарантованого мінімуму освітніх та медичних послуг, соціального захисту населення та розвитку ринку праці, досягнення сталого розвитку країни.

Список використаних джерел:

1. Звіти про виконання Державного і місцевих бюджетів України у період 2018-2021 рр. URL: <https://mof.gov.ua/uk/current-year-budget-information> (дата звернення: 10.09.2022)
2. Пояснювальна записка до звіту про виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2020-2021 рр.». URL: <https://mof.gov.ua/uk/current-year-budget-information> (дата доступу: 10.09.2022)
3. Сидор І. П. Бюджетна політика у функціонуванні соціальної сфери: проблеми визначення ефективності. *Світ фінансів*. 2016. Випуск 3. С. 7-17.